

İstanbul Kadı Sicillerine Göre Osmanlı Döneminde Muhâlea Uygulamaları*

Mukhâla'a Practices in the Ottoman Period According to Istanbul Qādī Registers

Gülistan ÇETİNBAŞ**

Mustafa ATEŞ***

Öz

İslâm dini, Müslümanların mutlu ve sağlıklı bir aile ortamı kurmalarını istemekte ve evlilik birliğinin devamına büyük önem vermektedir. Fakat taraflar arasında ortaya çıkabilecek bazı anlaşmazlıklar ve beklenmeyen çeşitli durumlar, aile birliğinin sona ermesini gerektirebilir. İslam aile hukukuna göre talak, tefrik ve muhâlea gibi yöntemlerle evlilik bağı sonlandırılabilir. İslâm aile hukukunda kadının kocasına belirli bir bedel vermesi karşılığında ondan anlaşmalı bir şekilde boşanmasına muhâlea akdi denilmektedir. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren uygulanan bu yöntem, Osmanlı Devleti'nde dahi Müslümanların sıklıkla tercih ettiği boşanma çeşitlerinden biridir. Araştırmamızda h. 956-963 / m. 1549-1559 tarihi ile h. 1273-1274 / m. 1857 tarihi arasındaki sicil kayıtlarında yer alan ve muhâlea akdiyle alakalı İstanbul'da sur içinde ve bilâd-ı selâsede (Galata, Üsküdar, Eyüp) görülen davaları kapsayan muhâlea ile alakalı bin dört yüz yetmiş dört dava incelenmiştir. Araştırmada İSAM, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ortaklığıyla Mehmet Âkif Aydın'ın yönetiminde 100 cilt olarak hazırlanan İstanbul Kadı Sicilleri projesi veri tabanı kullanılmıştır. İstanbul kadı sicillerinde yer alan muhâlea ile alakalı pek çok örnek; muhâlea akdinin kurulması, sebepleri, muhâleada bedel, muhâleanın neticeleri, muhâlea sonucunda oluşan nizâ sebebiyle görülen davalar ve gayrimüslimlerle alakalı davalar başlıkları altında tasnif edilerek incelenmiş ve konuya dair değerlendirmeler yapılmıştır. Böylece İstanbul kadı sicillerinden hareketle Osmanlı dönemi muhâlea uygulamaları ve muhâlea ile alakalı meseleler genel hatlarıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu

* Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Mustafa Ateş danışmanlığında Gülistan Çetinbaş tarafından hazırlanan *İstanbul Kadı Sicillerinde Muhâlea* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı, cetinbasgulistan@gmail.com, orcid.org/0000-00033986-9400, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 04.07.2022, Accepted/Kabul Tarihi: 23.08.2022, Published/Yayım Tarihi: 18.09.2022.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mustafa.ates@dpu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7449-5454, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 04.07.2022, Accepted/Kabul Tarihi: 23.08.2022, Published/Yayım Tarihi: 18.09.2022.

çalışmada, hukukî açıdan Hanefî mezhebini benimseyen Osmanlı'daki muhâlea uygulamalarının teori ve pratik açıdan incelenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Talâk, Muhâlea, Osmanlı Hukuku, İstanbul Kadı Sicilleri.

Abstract

According to the religion of Islam, it is of great importance for people to establish a family in which they will find peace and to maintain this family. But some disagreements that may arise between husband and wife may require divorce. According to Islamic family law, the marriage bond can be terminated by methods such as talâq, tafriq and mukhâla'a. In Islamic family law, it is called mukhâla'a contract for a woman to divorce her husband by agreement in return for paying a certain price. When the Istanbul kadı registers are examined, it is seen that the mukhâla'a contract is a frequently applied divorce method in Ottoman law. In this study, one thousand four hundred and seventy-four cases related to the settlement, including the cases heard in Istanbul and in the Bilâd-i thalâtha (Galata, Uskudar, Eyup), which were in the registry records between the dates 1549-1559 and 1857, were examined. In the research; The database of the Istanbul Qādî Registers project, prepared in 100 volumes under the management of Mehmet Âkif Aydın, was used. Many examples related to the mukhâla'a in the Istanbul qādî registers are classified under the headings such as the establishment of the agreement, its reasons, the price in the agreement, the results of the agreement, the lawsuits due to the conflict that occurred as a result of the agreement, the lawsuits related to non-Muslims. The records in the registers were examined under these headings and evaluations were made on the subject. Thus, the Ottoman period mukhâla'a practices and the issues related to the mukhâla'a are determined in general terms, based on the Istanbul qādî registers. In addition, in this study, it is aimed to examine the theory and practice of mukhâla'a practices in the Ottoman Empire, which adopted the Hanafi sect legally.

Keywords: Fiqh, Divorce, Mukhâla'a, Ottoman Law, Istanbul Qādî Registers.

Giriş

Hul' kelimesi Arapça (ع ل ع) kökünden türemiş olup sözlükte, "izâle etmek, soymak, çıkarmak" gibi anlamlara gelmektedir.¹ Kur'ân-ı Kerîm'de "...onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz..."² ayeti ile eşlerin birbirlerine birer elbise olduğu belirtilmiş, hul' kelimesi de bu elbisenin çıkarılması yani eşlerin birbirinden ayrılması, evlilik birliğinin sonlandırılması manasında kullanılmıştır.³

Istilahta ise hul', "kadının belirli miktarda bir bedel vermesine ya da mevcut borcunu silmesine karşılık kocasının ayrılmaya rıza göstermesi ile evlilik bağından kurtulması, başka bir ifade ile erkeğin kendisine yapılan ayrılık teklifini kabulüyle kendisinden alacağı bir bedel veya karısına olan borcunun silinmesi mukabilinde karısını boşamaya razı olmasıdır."⁴ Karşılıklı anlaşmanın esas olması hasebiyle müfâ'ale babından türetilmiş olan *muhâlea* kelimesi de hul' ile aynı anlamda kullanılmakta olup bu iki sözcük ayet ve hadislerde yer almamaktadır.⁵

Muhâleanın meşruluğu Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler ve sahabe uygulamalarına dayandırılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de, kadının Allah'ın koyduğu hudutları çiğnemekten korktuğunda kocasına verdiği fidyeye mukabil kendisini boşatmasında bir sakınca bulunmadığı ifade edilmektedir.⁶ Ayette zikri geçen fidyeye, kadının çektiği sıkıntının sona ermesini sağlayacak olan bir bedeldir. Ancak kocanın verdiği mehri geri alabilmek için

¹ Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti'l-Kuveyt, 1983), 20/518; Mecdüddîn Ebü Tâhir Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 713; Ebü Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 1414/1993), 6/172; Ebü Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî ez-Zeylaî, *Tebyñü'l-hakâik* (Kâhire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emriyye, 1313), 2/267; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1412/1992), 3/439; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2017), 3/64.

² el-Bakara, 2/187.

³ Zeylaî, *Tebyñü'l-hakâik*, 2/267; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik* (Dârü'l-Kitâbi'l-İslâm, ts.), 4/77; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/439; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 2/268.

⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/171; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedâ* (Beirut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî), 2/261; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr* (Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937), 3/156; Zeylaî, *Tebyñü'l-hakâik*, 2/267; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420), 5/506; Mehmed b. Ferâmurz Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Güreri'l-ahkâm* (Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), 1/370; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/77; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/439; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/64.

⁵ Fahrettin Atar, "Muhâlea", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/397-398.

⁶ el-Bakara, 1/229.

karısına baskı yapması ve şiddet uygulaması sonucunda kadını boşanma talebine mecbur bırakmasıyla meydana gelecek olan muhâlea batıl olur.⁷

Hz. Peygamber (sav) döneminde sahabeden Sâbit b. Kays (öl. ?) ile karısı arasında yaşanan olay fukaha tarafından muhâleanın meşruiyeti konusunda delil olarak gösterilmektedir. Sâbit b. Kays'ın karısı Hz. Peygamber'e (sav) gelip kocasından boşanmak istediğini söyleyince, Hz. Peygamber (sav) ona mehir olarak aldığı bahçeyi geri verebilir veremeyeceğini sormuş, o da geri verebileceğini söyleyince Sâbit b. Kays'a "bahçeni al ve onu bir talakla boşa" demiştir.⁸

Hz. Peygamber'den (sav) sonra dört halife döneminde ve sonrasında da muhâlea ile boşanma uygulamalarına rastlanmaktadır.⁹ Hz. Osman (öl. 35/656) (ra) döneminde, Muavvez b. Afrâ'nın kızı Rubeyyi' amcasıyla beraber Abdullah b. Ömer'e (öl. 73/693) gelerek ona kocasından muhâlea ile boşandığını söylemiştir. Hz. Osman bu haberi duymasına karşın herhangi bir itirazda bulunmamıştır.¹⁰

Konuyla alakalı başka bir örnek ise, Hz. Ömer (öl. 23/644) (ra) ile ilgili bir rivayette geçmektedir. Kocasından boşanmak istediğini söyleyen bir kadına Hz. Ömer, ayrılmaması tavsiyesinde bulunmuştur. Kadın boşanmada ısrarcı olunca onu bir kadın için pek uygun olmayan bir yerde üç gün boyunca hapsedmiştir. Üç gün sonra kadına halini sorunca, "vallahi burası bana bir rahatlıktı" cevabını alan Hz. Ömer kadının kocasına onu, karşılığında bir saç bağı bile olsa boşamasını emretmiştir.¹¹

Osmanlı hukuku incelendiğinde muhâleanın sık rastlanan bir boşanma şekli olduğu görülmektedir. En çok başvurulan muhâlea türü, kadınların mehr-i müecceli,¹² iddet nafakası ve meûnet-i süknâsı yani iddeti esnasındaki kalacak yerinin masrafı mukabilinde gerçekleştirilen şeklidir. Aslında nikâh ve talâkta olduğu gibi kadı huzurunda gerçekleştirilme şartı olmasa da kadınların tekrar evlenebilmesi, erkeklerin de ileride kadınlar tarafından

⁷ Zeylaî, *Tebyñnü'l-hakâik*, 2/265; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, ts., 4/215; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/83; Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 268.

⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/183; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/261; Zeylaî, *Tebyñnü'l-hakâik*, 2/269; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/213; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/271.

⁹ Ali Yüksek, "İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/32 (2020), 348.

¹⁰ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvaţta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (b.y.: Müesseses li'l-Ameli'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, 1425/2004), "Talâk", 33.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (b.y.: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), "Hul' ve Talâk", 42.

¹² Mehir, "nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya maldır". Mehrin bir kısmı peşin, kalanı daha sonra ödenebilir. Peşin ödenen mehre mehr-i muaccel, daha sonra ödenmek üzere belirlenen kısmına ise mehr-i müeccel denir. bk. Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389-390.

gelebilecek mehir ve nafaka talebinin önüne geçmesi açısından muhâleanın kadı sicilleri ile tescil edildiği düşünülmektedir.¹³

1. Muhâlea Akdinin Kurulması

Hanefî mezhebine göre muhâlea akdinin rüknü, icap ve kabulden oluşmaktadır.¹⁴ Hanefilere göre muhâlea akdindeki icap ve kabul; hul' lafzıyla ve türevleriyle, bir bedel zikredilmek suretiyle yapılan alım-satım ve talâk ifade eden lafızlarla veya Arapça haricindeki dillerde muhâlea manası taşıyan kelimelerle yapılabilir.¹⁵

İncelenen sicil kayıtlarında mahkemeye bildiri olarak kayda geçen davaların haricinde tüm davalarda icap ve kabul taraflarca açıkça ifade edilmiştir. Konuyla ilgili bir davada Fâtıma Hatun, iki bin akçe mehr-i müecceli ve iddet nafakası mukabilinde ve meûnet-i süknâsı kendisine ait olacak şekilde bedel belirleyerek eşi el-Hâc Mehmed ile muhâlea yoluyla ayrılmak istediğini ifade etmiş, eşinin de bu talebi kabul ettiği "ol dahi hul'-ı mezbûru kabul eyledikten sonra" şeklinde belirtilmiştir.¹⁶ Yine incelenen sicillerde muhâlea akdinden bahsedilirken hul' ve muhâlea lafızları kullanılmıştır. Bu akdin hukuka uygunluğu kadı sicillerinde muhâle'a-i sahîha-i şer'iyye ifadesiyle belirtilmiştir.¹⁷

İcâbın erkek veya kadın tarafından ortaya konulmasına göre mahiyeti değişmektedir. Erkeğin icabıyla gerçekleşen muhâlea yemin niteliği taşır. Bunun sebebi, kocanın kendisine tanınmış olan talâk hakkını, muhâlea maksadıyla icapta bulunmasıyla kadının kabulü şartına bağlamış olmasıdır.¹⁸ Erkek için yemin ile benzerlik gösteren muhâleanın önemli neticeleri oluşmaktadır. Şöyle ki, yeminden dönmek nasıl ki câiz değilse erkeğin kadının kabulünden evvel icaptan dönmesi de câiz görülmemektedir. Başka bir netice ise, erkek icapta bulunduğu meclisten ayrılrsa bile icabı bâtil olmamakla birlikte, kadın da aynı mecliste bulunduğu sürece kabulde bulunabilmektedir. Kadın aynı mecliste bulunmasa da erkek icapta bulunabilmekte ve icabı öğrenen kadın kendi meclisinde kabulü gerçekleştirebilmektedir. Yemin gibi muhâlea da erkek tarafından bir şart veya zamana bağlanabilmekte, belirlenmiş şart gerçekleşince veya zaman gelince erkek için icap gerçekleşmiş olmaktadır. Bununla beraber erkeğin icabı kendisi

¹³ M. Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik, 2020), 120-121; Ömer Korkmaz, "18. Yüzyıl Adana Kadı Sicillerine Göre Anlaşmalı Boşanma (Muhâle'a)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 669.

¹⁴ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/389; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/441; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/269.

¹⁵ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/389, 391; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/77; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/443.

¹⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Rifat Günalan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 552.

¹⁷ Bir örnek için bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 49 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 120.

¹⁸ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/389; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/441.

açısından kadının kabulüne ya da reddine kadar bağlayıcı olmaktadır. Çünkü erkeğin kendisine muhayyerlik şartı koyması caiz görülmemektedir.¹⁹

Kadın tarafından gerçekleştirilen icapta ise muhâlea, akit çeşitleri içinde muâvazaya²⁰ benzetilmektedir.²¹ Çünkü kadın kendisinden boşanması için kocasına ivaz yani bir bedel vermekle yükümlüdür. Fakat erkek açısından bir alacak meydana gelip kadın için bu imkân olmadığından ötürü muhâlea tam anlamıyla bir muâvaza olmayıp teberru²² özelliği de taşımaktadır. Burada kadın kocasına ödediği bedel mukabilinde evliliği sonlandırmış olsa da nikâh ile erkeğin hak kazandığı evlilik ilişkisini helal kılan milk-i mut'anın aksine muhâlea mütekavvim olarak değerlendirilmemektedir. Yani nikâhtaki mehirle muhâleadaki bedel birbirinden ayrılmaktadır.²³

İncelediğimiz sicillerde icabın yani muhâlea teklifinin genellikle kadından geldiği görülmektedir. Konuyla alakalı örnek teşkil edecek olan bir davada Hanife Hatun'un, aralarında geçimsizlik olması sebebiyle eşi Mustafa ile hul' yapmak için talepte bulunduğu "hul'a tâlibe olduğum ecilden" ifadesiyle zikredilmektedir.²⁴

Muhâlea akdinin gerçekleştirildiği meclisin hukukî kurallara uygun ve gelebilecek her türlü tahriften korunmuş bir meclis olduğu bazı davalar için "tağyir ve tahriften korunmuş olan meclis-i şer'-i şerîf ve mahfil-i dîn-i münîfte" şeklinde ifade edilmektedir.²⁵ İcapta bulunan kadın, erkek kabulde bulunmadan önce isterse icabından dönebilmektedir. Yine erkeğin kabulünden evvel kadın bulunmuş olduğu meclisten ayrılırsa meclis birliği şartının ihlalinden dolayı icap düşmüş olur. İncelenen sicillerde böyle bir davaya rastlanmamıştır.

Muhâleanın gerçekleşmesi için talâkta da olduğu gibi hâkimin hükmüne gerek yoktur. Ancak muhâleaların titizlikle kayda geçirilmesi erkeklerin ileride kadınlardan gelebilecek

¹⁹ Serahsî, *el-Mebûsât*, 6/173; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/157; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/211; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/391; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 4/78; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/442; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/272-273.

²⁰ Muâvaza: İki bedelin (ivaz) değişilmesini veya konusu böyle bir değişim olan akid. Bilal Aybakan, "Muâvaza", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/331.

²¹ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/391; Muhammed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mecma'u'l-enhur*, thk. Halîl İmrân *el-Mansûr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/107; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/78; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/440.

²² Teberru: Kişinin yükümlü olmadığı bir şeyi karşılıksız vermesi. Bilal Aybakan, "Teberru", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/215.

²³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/262; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/157; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/215; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/391; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/78; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/441; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/275.

²⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri 59 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H. 1115-1116 / M. 1704)* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Coşkun Yılmaz-Salih Kahrıman (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 342.

²⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Baki Çakır vd. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 263.

nafaka ve mehir talebinin önüne geçmeleri, kadınların ise ileride yapabilecekleri yeni bir evlilikte problem ortaya çıkmaması açısından önem taşımaktadır.²⁶ Yapılan muhâleanın mahkemeye tescil ettirilmesine dair bir örnekte Emine Hatun eşi Süleyman Beşe'den muhâlea ile ayrılmayı talep etmiş, Süleyman Beşe de nikâhta belirlenen bin üç yüz akçe mehri, iddet nafakası ve meûnet-i süknâsı Emine Hatun'a ait olmak üzere eşiyle hul' yapmayı kabul ettiğini mahkemeye bildirmiştir.²⁷

İncelenen muhâlea davalarında genellikle adı geçen tarafların yaşadığı semtler belirtilmekte ve yine tarafların bu semtlerde yaşayan kişiler tarafından tanınan kimseler oldukları ifade edilmektedir. Şahitlerin zikredilmesi ile genellikle kadınların kimliklerinin doğrulanması sağlanmaktadır. Konuyla alakalı bir davada Galata semtinin Tophâne mahallelerinden biri olan Hendek mahallesinde yaşayan İsmail ve Abdülbâki adlı kişilerin tarifleriyle bilinen Sâliha isimli hatunun eşi Sâlih Çelebi'den muhâlea ile ayrıldığı görülmektedir. Davada kadının yaşadığı semt belirtilmekte ve şahitler ile kimliği doğrulanmaktadır.²⁸

2. Muhâlea Akdinin Sebepleri

Muhâlea ile ayrılık çeşitli sebeplerle gerçekleştirilebilir. İncelenen sicillerde her davada sebep belirtilmediği görülmektedir, bununla birlikte ayrılma sebebinin zikredildiği davalar da mevcuttur. Erken tarihli davaların çoğunda muhâleanın sebebine değinilmemekle beraber 1700'lü yıllarda görülen davalarda eşler arasındaki geçimsizlik ve anlaşmazlıktan yüzeysel olarak bahsedilmiştir.

Konuyla alakalı bir davada Hanife Hatun, eşi Mehmed Beşe ile aralarında geçimsizlik olduğunu "*beynimizde hüsnü zindegânemiz olmamağla*" şeklinde ifade ederek ayrılık talebini dile getirmiştir. Bu ifade dışında muhâlea yapmalarının farklı bir sebebi olduğuna dair bir ayrım verilmemiştir.²⁹ Bazı davalarda "*hüsn-i zindegâni*" ifadesi ile aynı manaya gelen "*hüsn-i muâşeret*" ve "*hüsn-i imtizâc*" ifadeleri de kullanılmıştır. Bunun haricinde eşler arasındaki geçimsizliğin daha şedîd bir hal aldığı hissedilen davalardan birinde ise "*mezbûre Rukiye ile mezbûr Ahmed Ağa beynlerinde münâferet ve şikâk vâki' olmağla...*"³⁰ gibi bir ifadeyle karşılaşılmaktadır. Sözü geçen örnekte Rukiye ile Ahmed Ağa'nın arasında karşılıklı nefret ve

²⁶ Korkmaz, "18. Yüzyıl Adana Kadı Sicillerine Göre Anlaşılmalı Boşanma (Muhâle'a)", 668.

²⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havass-ı Refîa) Mahkemesi 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Hüseyin Kılıç vd. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 108.

²⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Sabri Atay vd. (İstanbul: İSAM Yayınları 2010), 134.

²⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri 60 Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 272.

³⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri 65 Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 167.

anlaşmazlık vuku bulduğu belirtilmektedir. Bu ifadeler örnek olarak verdiğimiz bu dava haricinde farklı bazı davalarda da kullanılmıştır.³¹

Geçimsizlik haricinde incelediğimiz sicil kayıtlarında muhâlea ya da muhâlea talebi sebebinin daha özel olarak ifade edildiği farklı davalar da bulunmaktadır. Bunlardan birinde Saide Hanım ilk eşi olan Mehmed Beyefendi ile muhâlea yoluyla ayrılmış, bu evliliğinden hamile olmadığını belirtmekle beraber iddet müddeti tamamlanmadan sahih olacağı zannıyla Ali Ağa ile bir evlilik yaparak zevciyyet hayatı yaşamıştır. Fakat iddet müddeti tamamlanmadan yaptığı bu evliliğin şer'î olarak bâtil olması sebebiyle tefrik talebinde bulunarak mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme tarafından, bu evliliğin şer'an bâtil olduğu ifade edilerek Saide Hanım ile Ali Ağa'nın evliliklerine son verilmiştir.³² Burada Saide Hanım'ın ikinci evliliğinin bitiş sebebi hul' yoluyla bitirdiği ilk evliliğinin gerektirdiği şer'î kuralların yerine getirilmemiş olmasıdır.

Diğer bir davada ise, Fâtıma Hatun gece yatağında uyurken kocası el-Hâc Sâlim'in iki eliyle boğazını sıktığını, ağzından ve burnundan kan geldiğini, anne, babasının feryatları duyup gelmesiyle kocasının elinden kurtulabildiğini ve can güvenliğinin olmadığını, bu sebeple muhâlea yoluyla ayrılmak istediğini ifade etmiştir.³³ Bir diğer örnekte ise, Mehmed dört ay önce belirli bir mehir mukabilinde Havva ile nikâh akdi gerçekleştirmiş, zevciyyet hayatı yaşadktan sonra onu İstanbul'a getirmiş, hür bir kadın olan karısı Havva'yı Yusuf'a yüz altmış kuruşa satmıştır. Havva da bu durumu mahkemeye dava açarak bildirmiş, şikâyetini ifade ederek kocası Mehmed'den muhâlea ile ayrılmayı talep etmiştir. Sonuç olarak Havva ve Mehmed'in evlilik bağı sona ermiş ve hür bir kadını sattığı için Mehmed tazir cezasına çarptırılmıştır.³⁴

Başka bir davada ilk evliliğini Handan Bey ile yapan ve zevciyyet hayatı yaşayan Hatice Hatun, Macar seferine katılıp orada esir düşen kocasının ölüm haberi gelince ikinci evliliğini Ahmed Ağa ile gerçekleştirmiştir. Ahmed Ağa'nın da vefatı üzerine iddet müddeti sona erince üçüncü olarak Odabaşı Mustafa Beşe b. Hüseyin ile evlenmiş ve zevciyyet hayatı yaşamıştır. Bu sırada ilk eşi Handan Bey'in ölmediği ortaya çıkmış ve Handan Bey, Hatice Hatun'un kendi

³¹ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 73 Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 464; *İstanbul Kadı Sicilleri 82 İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 280.

³² *İstanbul Kadı Sicilleri 97 Mahfel-i Şer'iyât Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1273-1274/ M. 1857)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 121.

³³ *İstanbul Kadı Sicilleri 70 Üsküdar Mahkemesi 403 Numaralı Sicil (H. 1154-1155 / M. 1740-1742)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 153.

³⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri 74 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 272 Numaralı Sicil (H. 1171-1172/M. 1758)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun, (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 348.

karısı olduğunu şahitler ile ispat ederek dava açmıştır. Sonuç olarak Hatice Hatun ve Handan Bey muhâlea yoluyla birbirlerinden ayrılmışlardır.³⁵

3. Muhâleada Vekâlet ve Velâyet

Muhâlea yoluyla yapılan boşanmalarda vekâlet ile kadın veya erkeğin eşinden boşanması Hanefî mezhebine göre sahihtir.³⁶ Kadın, hul'a talip olma, boşama ve bedelin belirlenip teslimi ile alakalı vekâlet verebilirken erkek, bedelin şart koşulması, bedeli teslim alma ve hul'ü gerçekleştirme işlemleriyle alakalı olarak vekâlet verebilmektedir.³⁷

İstanbul kadı sicillerindeki vekâletli davalarda muhâlea için sadece kadının vekilinin olduğu davalar bulunduğu gibi, sadece erkeğin veya her iki tarafın da vekili bulunan davalara da rastlanmaktadır. Çalışmamızda vekâletli hul' ile alakalı toplam iki yüz dokuz dava tespit edilmiş olup bunlardan yüz elli beş tanesi kadının vekilinin olduğu, otuz yedisi erkeğin vekilinin olduğu, on altısı ise her iki tarafın da vekilinin bulunduğu davalardır. Kadının vekili, on beş davada babası, dört davada annesi, iki davada erkek kardeşi, bir davada kız kardeşi, bir davada ise üvey babası olmuştur. Erkeğin vekili ise bir davada annesi olmuştur. Vekiller sadece kadın veya erkek tarafından belirlenebildiği gibi bunlarla beraber anne, baba ve akrabaları tarafından da belirlenebilmekteydi. Örneğin muhâlea yapan Ümmügülsüm Hatun'un vekili, kendisi ve kardeşi tarafından belirlenen Mustafa b. Mehmed'dir. Ayrıca vekâletin hukuka uygun olduğunun şahitler huzurunda sabit olması gerekmektedir.³⁸ Vekâletli davaların tümünde vekâletin hukuka uygunluğundan bahsedilmektedir.

Erkeğin vekilinin olduğu bir muhâleanın taraflarından biri olan İslâm b. Hasan, eşi Hafize bt. Hasan'dan ayrılmak için vekil olarak Mustafa Ağa b. Süleyman'ı belirlemiştir. İlgili sicilde erkek tarafından vekil tutulduğu orijinal metnin yanında bulunan "*Muhâlea vekâleten min tarafi'z-zevc*" ifadesiyle belirtilmiştir.³⁹ Ayrıca bazı davalarda da "*hul' bi'l- vekâle*"⁴⁰ ve "*bi'l- vekâle hul*"⁴¹ ifadeleri kullanılmıştır.

³⁵ İstanbul Kadı Sicilleri 53 Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671), 116.

³⁶ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Kudâme, *el-Muğnî* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 7/357; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/99.

³⁷ Fatma Zehra Hankal, *İkale, Muhalâ'a ve Kitâbet Akitleri Mukayesesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020), 45.

³⁸ İstanbul Kadı Sicilleri 69 Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740), proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 117.

³⁹ İstanbul Kadı Sicilleri 79 Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783), proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 336.

⁴⁰ İstanbul Kadı Sicilleri 51 İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M.1661-1663), proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ yayınları, 2019), 392.

⁴¹ İstanbul Kadı Sicilleri 51 İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M.1661-1663), 723.

Muhâleada vekâlet ile ilgili vekil belirlendiğini ispat etmek maksadıyla “*tevkîlini isbât*” ile alakalı bir davada es-Seyyid Hüseyin’in, Ahmed adlı kişiyi eşi Habibe Hatun’dan muhâlea ile ayrılmak için vekil belirlediğinin ispatı ele alınmıştır. es-Seyyid Hüseyin, Ahmed adlı kişiyi vekil olarak belirlediğini kabul etmemiş, muhâleanın geçersiz olduğunu iddia ederek eşinin zevciyyet muamelesinde bulunması için mahkeme tarafından uyarılmasını talep etmiştir. Fakat hul’ ile ayrıldığı eşi Habibe, es-Seyyid Hüseyin’in Ahmed adlı kişiyi muhâlea için vekil tuttuğunu iddia etmiş ve şahitler aracılığıyla bu iddiasını ispat etmiştir. Bu sebeple es-Seyyid Hüseyin’in zevciyyet muamelesi talebi mahkemece bertaraf edilmiştir.⁴²

Muhâleada erkek için aranan ehliyet şartları, talâk için de gerekli olan âkil ve bâliğ olmaktır. Âkil-bâliğ olmanın yanı sıra muhâleanın ne anlama geldiğini bilmek ve muhâleanın teberru niteliği taşıması sebebiyle kendi malı üzerinde tasarruf ve teberru ehliyetine sahip olmak da kadın için gerekli ehliyet şartlarıdır.⁴³ İncelenen davalarda âkil olmayan yani taraflardan birinin herhangi bir zihinsel rahatsızlığının olduğu belirtilmiş bir davaya rastlanmamıştır.

Teberru niteliğinde olmasından dolayı muhâleanın kadın açısından doğurduğu bir diğer sonuç ise velisinin buluşa ermeyen kızı adına yaptığı muhâleanın hükümleri ile ilgilidir. Bu konuyla alakalı olarak küçüğün malının teberru’ kabul etmemesi ve bu durumda velisinin bu mal üzerinde velâyetinin geçerli olmamasından dolayı kızın herhangi bir borca girmemiş olduğu kabul edilmektedir.⁴⁴ Fakat kızın velisi kabul ettiği ve muhâlea akdi de bu veli kabulüne bağlandığı için kızın herhangi bir bedel ödemesi gerekme de talâk gerçekleşmiş olur. Bu durumda talâkın gerçekleşmeyeceği şeklinde bir görüşün varlığından bahsedilse de mûteber görüş bu şekildedir.⁴⁵

Velisi küçük kızı adına muhâlea yapacağını söyler ve beraberinde bedeli kendisi ödeyeceğini ifade ederse talâk gerçekleşerek velinin bedeli ödemesi gerekliliği ortaya çıkar. Bu durum kıza ödenmesi gereken mehirden herhangi bir miktarı eksiltmez.⁴⁶ Velisi, muhâlea bedelini kızının ödemesi şartıyla onun adına muhâlea akdi gerçekleştirirse, bu akit kızın

⁴² *İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 104.

⁴³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 2/272; Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/401.

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/179; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/264; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kâhire: Dâriü'l-Hadîs, 1425/2004), 3/90; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/352; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/158; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/237; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/392; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/98; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/457.

⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/179; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/264; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/90; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/352; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/392; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/83; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/457.

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/179; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/264; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/392; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/98; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/457.

onayına bağlı şekilde mevkûf olur. Bâliğ olduktan sonra kızın bu akdi kabul etmesi durumunda ise talâk gerçekleşir, ancak kızın bedel ödemesi gerekmez.⁴⁷ Muhâleada velâyet durumunda veliye bedeli kendi malından ödemesi yani zâmin ve kefil olması şartı koşulmuştur.⁴⁸ Muhâleada velâyetle alakalı bir davada, henüz buluğ çağına ulaşmamış olan Hatice isimli küçük kızın babası es-Seyyid Mehmed b. İsa ona muhâleada velâyet ederek eşinden boşanmasını sağlamıştır. Kızı ve damadı Mustafa arasında geçimsizlik olduğunu belirten es-Seyyid Mehmed Bey iki bin dört yüz akçe mehri, iddet nafakası ve damadına bedel-i hul' olarak verdiği iki tuç asahan, bir yemeni yorgan, bir minder ve iki yastık mukabilinde velayetle kızının muhâlea ile boşanmasını gerçekleştirmiştir. Kızı Hatice buluğa erdikten sonra mehrine veya diğer haklarına dair eski eşi Mustafa'dan herhangi bir şey ister, dava eder ya da alırsa aldığı şeye es-Seyyid Mehmed Bey kefil olmuştur ve aldığı şeyi tazminle yükümlüdür.⁴⁹

Muhâleada velâyeti annenin üstlendiği bir davada ise, Saliha Hatun henüz buluğ çağına ulaşmamış olan küçük kızı Ümmügülsüm adına velâyette bulunmuş, mehrinden vazgeçip iddet nafakası ve meûnet-i süknâsı da kendine ait olmak üzere damadı Süleyman ile kızını muhâlea yoluyla boşamıştır. Kızı Ümmügülsüm buluğa erdikten sonra mehriyle alakalı talepte bulunup dava açarak mehrini almaya teşebbüs ederse annesi Saliha Hatun bu miktara zâmin ve kefil olmuştur. Yani kızı bu mehri alırsa Saliha Hatun bu meblağı kendi malından tazmin edecektir.⁵⁰

İstanbul kadı sicillerinde tek bir davada küçük yaştaki erkek çocuğunun ayrılması için vasîsi olan annesinin hul' yaptığına rastlamaktayız. Âişe Hatun küçük yaştaki oğlu İsmail'in eşi Fâtıma'dan muhâlea ile ayrılmasında ona vasî olmuş, Fâtıma beş yüz akçe mehirden fâriğa olup iddet nafakası ve meûnet-i süknâsı kendisine ait olacak şekilde annesinin velâyet ettiği İsmail'den ayrılmıştır.⁵¹

4. Muhâleada Bedel

İslâm hukukunda kadının kocasından boşanması karşılığında ona verdiği belirli meblağ anlamına gelen bedel, nikâh akdi sonucunda kadının hak ettiği veya aldığı mehir olabileceği gibi önceden biriken nafaka alacağı, iddet nafakası, mehir olarak verilebilecek mal ve

⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/179; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/264; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/392; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/458.

⁴⁸ Atar, "Muhâlea", 30/401.

⁴⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri 60 Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709)*, 228.

⁵⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri 63 Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 346.

⁵¹ *İstanbul Kadı Sicilleri 63 Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725)*, 221.

menfaatlerden de oluşabilmektedir. Ayrıca alım satımı meşru olup maddi değer taşıyan menkul veya gayrimenkul mallar ve menfaatler de bedel niteliği taşımaktadır.⁵²

4.1 Mehir ve İddet Nafakası

Mehir, muhâleada bedel olarak kadın tarafından vazgeçilen, geri verilen ya da hiç alınmayan unsurların başında gelmektedir. İncelenen sicillerde mehir miktarları sicillere ve yıllara göre akçe veya kuruş olarak değişiklik göstermektedir. Akçe olarak belirlenen en az miktar iki akçe,⁵³ en fazla miktar ise yüz yirmi bin akçe olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴ Kuruş olarak ise en düşük miktar beş kuruş,⁵⁵ en yüksek miktar ise iki bin sekiz yüz elli kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.⁵⁶ Beş kuruş mehir belirlenen davalar birden fazla olmakla birlikte sözü geçen diğer miktarlara ait sadece birer dava bulunmaktadır. Diğer davalarda ise mehir miktarının, bahsi geçen bu asgari ve azami miktar aralıkları arasında yer aldığı yüzlerce kayıt bulunmaktadır. Bazı davalarda ise, mehir miktarları belirtilmemiştir. Mehir miktarının belirtilmediği davalardan birinde Şahnisa bt. İbrahim adlı kadının eşi İsmail b. Hasan'dan mehri ve iddet nafakası mukabilinde hul' ile ayrıldığı ifade edilmiş, ancak mehrin miktarı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁵⁷

İncelenen davaların büyük çoğunluğunda kadının mehir ve iddet nafakasından fâriğa olup meûnet-i süknânın kadına ait olduğu görülmektedir. Bu davalardan birinde kadın muhâleaya talip olmuş on iki bin altı yüz akçe mehrinden ve iddet nafakasından vazgeçmiştir. Yani bedel olarak eşine vermişse ya da öncesinde mehrini almamışsa bundan sonra da istememeyi kabul etmiş ve ayrıca meûnet-i süknâsı kendisine ait olacak şekilde hul' yoluyla eşinden ayrılmıştır.⁵⁸ Bazı davalarda ise mehrin bir kısmının kadına verildiği ve kalanı üzerine hul' yapıldığı görülmektedir. Bu davalardan birinde eşi, Ayşe isimli kadına yirmi beş bin akçelik mehrinin on bin akçesini teslim ettikten sonra kalan on beş bin akçe mehr-i müecceli ve iddet nafakası üzerine onunla muhâlea yapmıştır.⁵⁹

Mehrin hul' bedelinin dışında bırakıldığı bazı davalar da bulunmaktadır. Rukiye isimli kadının dört bin akça mehr-i müeccelinin tamamını alıp kabzettikten sonra belirlenmiş iddet

⁵² Atar, "Muhâlea", 30/401-402.

⁵³ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667)*, 322.

⁵⁴ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 65 Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732)*, 239.

⁵⁵ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 79 Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783)*, 130.

⁵⁶ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 95 Bab Mahkemesi 397 Numaralı Sicil (H. 1255-1256 / M. 1839-1840)* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 333.

⁵⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H. 956-963 / M. 1549-1556)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Orhan Gültekin (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 149.

⁵⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri 75 Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 68.

⁵⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri 44 İstanbul Mahkemesi 191 Numaralı Sicil (H. 1000-1027 / M.1591-1617)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 404.

nafakası ve meûnet-i süknâsından vazgeçerek muhâlea yoluyla eşi Ebûbekir'den boşandığı dava bunun bir örneğidir.⁶⁰ Bazı davalarda kadının mehri karşılığında yiyecek maddesi ya da farklı şeyler aldığı görülmektedir. Zamarina bt. Abdullah isimli kadın üç yüz akçe mehri mukabilinde eşi Şahin'den on çeki un, bir keyl pirinç, bir keyl mercimek ve beş vakiyye sabun alarak iddet nafakası ve meûneti süknâsı üzerine hul' yapmıştır.⁶¹ Kayıtlarda yer alan bazı davalarda ise kadınlar, mehirleri karşılığında cariyeler almıştır. Mesela bir davada, Mihrişah Hanım, eşi Kefe Defterdarı Mahmut Çavuş'tan vekâletli bir şekilde mehrinden eşinin zimmetindeki kırk bin akçe karşılığında iki cariyeye alıp iddet nafakası üzerine muhâlea yaparak ayrılmıştır.⁶²

İncelediğimiz davaların pek çoğunda mehr-i müeccel karşılığında muhâlea yapıldığı görülmektedir. Ancak birkaç sicildeki davaların tamamına yakınında mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel birlikte zikredilmiştir. Taraflardan kadının, beş yüz kuruş mehr-i muacceli ve beş yüz bir kuruş mehr-i müecceli olmak üzere toplamda bin bir kuruş mehri ve iddet nafakası üzerine, meûnet-i süknâsı kendisine ait olması mukabilinde eşi es-Seyyid Raif ile muhâlea yaptığı dava bu durumun örneklerinden birini teşkil etmektedir.⁶³

Muhâleada bedelle alakalı başka bir konu ise evlilik akdi gerçekleşmiş olmasına rağmen eşler arasında zevciyyet hayatı yaşanmamış olmasıdır. Bu durumda kadın mehrin tamamı değil de yarısı üzerinden hul' yapma hakkına sahiptir.⁶⁴ Bu durumun bir örneği olarak bir sicilin orijinal nüshasında davanın yanı başında “*kable'd-duhûl muhâlea*” şeklinde bir kayıt bulunan bir davada, Hanife Hatun eşi Ahmed Beşe ile anlaşmazlık yaşamış, cinsel birlikteliğin gerçekleşmemiş olması sebebiyle beş bin akçe mehrinin yarısı olan iki bin beş yüz akçe üzerine muhâlea yapmıştır.⁶⁵

4.2 Bedel-i Hul'

Çalışmamızda incelenen davaların bazılarında muhâlea talep eden kadınların mehir ve iddet nafakalarından fâriğa olmalarının yanı sıra eşlerine hul' bedeli verdikleri de görülmektedir. Bu bedel bazı davalarda sadece akçe ya da kuruş, bazılarında bunların yanında eşya, bazılarında sadece eşya, bazılarında da bu eşyalarla birlikte cariyeler olabilmektedir.⁶⁶

⁶⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri 56 İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1099-1100 / M. 1688-1689)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 277.

⁶¹ *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Yılmaz Karaca vd. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 386.

⁶² *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)*, 416.

⁶³ *İstanbul Kadı Sicilleri 95 Bab Mahkemesi 397 Numaralı Sicil (H. 1255-1256 / M. 1839-1840)*, 81.

⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/328; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 3/460.

⁶⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri 95 Bab Mahkemesi 397 Numaralı Sicil (H. 1255-1256 / M. 1839-1840)*, 107.

⁶⁶ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 66 Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 246; *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havass-ı*

Bu davalardan birinde Hatice Hatun'un, eşi Mustafa ile aralarında geçim ve uzlaşma olmadığını ifade ederek dört bin akçe mehri ve iddet nafakasından vazgeçmekle kalmayıp eşine hul' bedeli olarak bin akçenin yanında hamam rahtı, ferace, arakiye ve sedefkâri ayna vererek ondan muhâlea ile ayrıldığı görülmektedir.⁶⁷

Hul' bedeli olarak paranın yanında cariye verilen vekâletli bir davada da Ayşe Hatun eşi Mehmed Beşe'den bin iki yüz akçe mehri ve iddet nafakası karşılığında ve meûnet-i süknâsi kendisine ait olmak üzere muhâlea ile ayrılmıştır. Bunlara ek olarak Goncefem ve Laletâb isimli iki cariye, on altı miskal değerinde bir çift altın bilezik, on iki miskal değerinde dokuz altın düğmeyi bedel-i hul' olarak Mehmed Beşe'ye teslim etmiştir.⁶⁸ Burada kısaca iki örneğine değindiğimiz bedel-i hul' ile alakalı davalara dair incelediğimiz sicillerde çok fazla örnek bulunmaktadır.

4.3 İbrâ

Lügatte “arınmak, aklamak, temize çıkarmak, yükümlülükten kurtarmak” manalarına gelen ibrâ kelimesi fikhî bir terim olarak, kişinin başka bir kimsenin zimmetinde veya nezdinde olan hakkından karşılıksız bir şekilde vazgeçmesi anlamındaki işlemi ifade etmektedir.⁶⁹

Muhâleada ibrâ ile alakalı davalarda incelenen kayıtlarda farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Muhâleayı iki tarafın da kabul etmesinden sonra taraflar ibrâ ettikleri unsurları dile getirmişler, hâkimler de bunları sicillere işlemiştir. Davaların çoğunda eşler birbirlerine karşı olan özellikle evliliğe dair bütün haklardan karşılıklı olarak ibrâ etmişlerdir. Bu davalardan biri şu şekildedir: Ümmügülsüm Hatun eşi Molla Mehmed'den muhâlea ile ayrıldıktan ve Molla Mehmed de kabul ettikten sonra Ümmügülsüm evlilik hukukuna ve evliliğin başladığı tarihten davanın görüldüğü tarihe kadar aralarında geçen tüm davalardan, karşılıklı taleplerden, yeminlerden ve husumetlerden Molla Mehmed'in zimmetini ibrâ ve ıskât⁷⁰ etmiş, Molla Mehmed de Ümmügülsüm'ün zimmetini ibrâ ve ıskât ederek karşılıklı ibrâlaşma gerçekleştirmişlerdir.⁷¹

Refîa) Mahkemesi 74 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1662), 209; İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 /M. 1663-1664), proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Rasim Erol vd. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 463.

⁶⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refîa) Mahkemesi 82 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671), proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Talip Mert-Rıfat Günalan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 101.*

⁶⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 /M. 1663-1664), 463.*

⁶⁹ H. Yunus Apaydın, “İbrâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/263.

⁷⁰ İskat: Bir mülkiyetin veya hakkın mâlik ya da hak sahibine intikâli söz konusu olmaksızın düşürülmesi. Ali Bardakoğlu, “İskat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/137.

⁷¹ *İstanbul Kadı Sicilleri 78 İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı Sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780), proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Fikret Sarıcaoğlu (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 224.*

4.4 Bedel Olarak Çocukların Bakımı

Muhâlea bedeli başlığı altında ayrılan çiftlerin çocuklarının bakımı ile alakalı durumları da ele almak mümkündür. İncelediğimiz sicillerde çocukların bahsinin geçtiği çok fazla sayıda davaya rastlanmıştır. Genel olarak belli bir yaşa gelene kadar çocukların bakımını anneleri üstlenmiştir. Bazı davalarda ise anneler kendi rızalarıyla çocuklarını babalarına teslim etmişlerdir. Ayrıca hamile olarak hul' yapan kadınların durumları ve şartları da davalara konu olan başlıklar altındadır.

İncelediğimiz kayıtlarda anneleri, çocuklara belli bir yaşa kadar bakmayı taahhüt etmiştir. Fakat tüm davalarda aynı yaş söz konusu değildir. Ancak genellikle annelerinin çocuklarına hidâne hakkı tamamlanıncaya kadar ya da yedi ve dokuz yaşını tamamlayana değin bakmak üzere muhâlea yaptıkları görülmektedir. İstisnalar olmakla birlikte erkek çocuklara yedi⁷², kız çocuklara dokuz⁷³ yaşını tamamlayıncaya kadar annelerinin kendi mallarından baktığı görülmektedir. Sicillerde annelerinin yanında yaşayacak olan çocukları incelediğimizde en yüksek on beş seneyi tamamlayıncaya kadar annesinin bakımında olan tek bir davaya rastlanmıştır. Bu yaş, sicillerde yer alan en büyük yaştır. Söz konusu davada Handan Hatun eşi Hüseyin Ağa'dan muhâlea ile ayrılmış, kızı Aişe'ye on beş sene tamamına dek kendi malı ile bakacağını ifade etmiştir.⁷⁴

Anne babası ayrılan küçük çocukların belli bir yaşa kadar annelerinin yanında kalmalarına verilen öncelik onların şefkate ve bakıma olan ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır.⁷⁵ Ancak az sayıda rastlanan bazı davalarda annelerinin kendi rızalarıyla özellikle erkek çocuklarını babalarına teslim ettikleri görülmektedir. İncelediğimiz sicillerde kız çocuğunun muhâlea ile birlikte hemen babasına teslim edildiği bir davaya rastlanmamıştır. Teslim edilen erkek çocuklarla alakalı davalardan bir tanesinde Emine Hatun, eşi Ebubekir'den olan oğlunu kendi rızası ve tercihiyle babasına teslim ettiğini ifade etmektedir.⁷⁶

Hamilelik döneminde kadın için belirlenen nafakaya değinen davalar da söz konusudur. Orijinal nüshanın yanı başında “*muhâlea ve nafaka bir yerde*” şeklinde bir kayıt bulunan konu ile alakalı bir dava dikkat çekmektedir. Rûmiye hatun dava tarihinden bir ay öne eşinin ona üç yüz akçe mehrini ve meûnet-i süknâsı için de elli akçe daha verdiğini ve iddet nafakasından

⁷² *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Hüseyin Kılıç vd. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 102.

⁷³ *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Fuat Recep - Salih Kahriman (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 354.

⁷⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri 50 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 133.

⁷⁵ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 132.

⁷⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havass-ı Refia) Mahkemesi 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)*, 105.

fâriğa olup eşiyle muhâlea ile ayrıldığını ifade etmektedir. Fakat eşi Hacı Ömer'den hamile olduğunu belirterek iddet nafakasından fâriğa olmasının sahih ve muteber olmayacağını belirterek iddeti bitene kadar nafakasının Hacı Ömer tarafından ödenmesini talep etmiştir. Bu durum Hacı Ömer'e de açıklanarak ayrıldığı eşi Rûmiye Hatun'a doğum yapıp iddeti sona erene kadar günlük beşer akçe ödemesi gerektiği, Rûmiye Hatun'un ihtiyaç halinde borçlanması ve borçların Hacı Ömer'den alınması kararı mahkeme tarafından belirlenmiştir.⁷⁷

Hamile olmayan kadınlar da iddet döneminde hamileliklerinin ortaya çıkması durumunda doğacak çocuklara bakacaklarını belirtebilmektedir. Bu davalardan bir tanesi şu şekildedir: Affe Hatun, Mustafa'dan aralarındaki geçimsizlik sebebiyle ayrılmış eşinden hamileliğinin ortaya çıkması durumunda kendi malından çocuğuna dokuz yaşına kadar bakacağını ifade etmiştir.⁷⁸

5. Muhâleanın Netîceleri

5.1. Bâin Talâk Meydana Gelmesi

Hanefî mezhebine göre muhâlea yoluyla ayrılan eşlerin arasında bir bâin talak meydana gelmektedir.⁷⁹ İncelediğimiz sicillerdeki davaların bir kısmında buna uygun olarak muhâlea sonucunda eşlerin bâinen ayrılmış olduklarına vurgu yapılmaktadır.⁸⁰ Bazı davalarda beynûnet lafzı açık olarak ifade edilmek yerine sonuçlarına yer verilmiştir.⁸¹ Konu ile alakalı bir davada Fâtıma Hatun eşi ile mehri ve iddet nafakası karşılığında hul' yapmıştır. Bu muhâlea sonucunda Fâtıma'nın yeni bir nikâh yapıp yeniden mehir ödenmeden eski eşi Kasım'a helal olamayacağı kayıtlara geçmiştir.⁸² Dikkat edilirse bu davada bâinen ayrılık olduğu lafızla dile getirilmemiştir. Fakat bâin talâkın sonucunda meydana gelen durumdan söz edilmiştir.

Beşiktaş Mahkemesi 63 numaralı sicilde yer alan 14 davanın 3 tanesi hariç hepsinde bâinen boşanma gerçekleştiği ifade edilmiştir.⁸³ Bu davalardan biri şu şekildedir: Rahime

⁷⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 – 1667)*, 249.

⁷⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663)*, 105.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/171; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 3/151; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/261; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/91; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/156; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/211; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/390; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/77; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/440; el-Meydânî, *el-Lübâb*, 2/105; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/280.

⁸⁰ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 48 Beşiktaş Mahkemesi 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2019), 55, 68, 118, 128, 135.

⁸¹ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)*, 121.

⁸² *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)*, 121.

⁸³ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 48 Beşiktaş Mahkemesi 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652)*, 55, 68, 118, 128, 135, 137, 167, 204, 216, 236, 241, 249-250, 267.

Hatun eşi Murtaza'dan mehri ile iddet nafakası karşılığında ve meûnet-i süknâsı kendisine ait olmak üzere hul' yapmıştır. Gerçekleştirilen muhâlea sonucunda Rahime'nin yeni nikâh akdi gerçekleştirilmeden ve yeni bir mehir verilmeden Murtaza'ya helal olamayacağı, yani bâin bir talâkla boşanmış oldukları kayıtlara geçirilmiştir.⁸⁴

5.2. İddet Süresinin Beklenmesi

Muhâlea neticesinde bir bâin talak meydana gelmesinden dolayı muhâlea ile ayrılan kadın bir bâin talâk iddeti beklemelidir. Bâin talak iddeti hayız gören bir kadın üç hayız süresi, küçük veya yaşlı olmasından dolayı hayız görmeyen kadın ise üç aydır. Hamile bir kadın için ise, doğum yapmasıyla sona ermektedir.⁸⁵

İncelediğimiz kayıtlarda, iddet müddeti tamamlanmadan yapılan evliliklerin geçersiz olması sebebiyle kadınların bu sürenin tamamlandığını bildirdiği örneklere rastlamaktayız. Bu bildirimler, kadınların tekrar evlilik yapabilmeleri ve yapacakları bu evliliğin meşru olduğunu kanıtlamaları açısından önemli rol oynamaktadır. İncelediğimiz sicillerde bu şekilde iddet sürelerinin dolduğunu bildiren kadınlarla alakalı iki örnekle karşılaşmıştır. Bu örneklerin ilkinde davanın orijinal nüshasının yanında “Zât-ı hayz olup üç def'ada yemîn ile tasdik” ibaresi görülmektedir. İbrahim'in eşinden muhâlea ile boşandığı ve hul' yapılan günden davanın görüldüğü güne gelene kadar altmış iki gün geçtiği belirtilmiştir. Zeynep Hatun şer'î bir mecliste hayız gören bir kadın olduğunu, dava tarihine gelene kadar altmış iki gün içinde tam temizlik dönemleri ile üç defa tam hayız görüp iddet müddetinin sona erdiğini ve başka biriyle evlenmesinin artık ona helal olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme tarafından, fıkıh kitaplarında yer alan “hür kadın için en az iddet müddeti bitimi iki aydır”⁸⁶ şeklindeki müftâ bih görüşe göre Zeynep Hatun'un batıl iş yapan ve yalancı biri olmadığını yemin ederek tasdik etmesi söylenmiştir. Zeynep Hatun da yemin etmiş ve istediği kişiyle evlenebileceğine kadı tarafından izin verilmiştir.⁸⁷

6. Muhâlea Sonucunda Oluşan Nizâ Sebebiyle Görülen Davalar

İncelediğimiz davaların bazılarında genel davalardan farklı olarak muhâlea akdinde gerçekleşen çeşitli meseleler karşımıza çıkmaktadır. Bu meseleler aşağıda gruplandırılarak incelenecektir.

Eşleri gâib olan ya da başka diyara giden erkeklere karşı açılan davalar bu mesele gruplarından ilkinin teşkil etmektedir. Gâib, kelime manası olarak “görünmeyen, gizlenen,

⁸⁴ İstanbul Kadı Sicilleri 48 Beşiktaş Mahkemesi 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652), 55.

⁸⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 3/88; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/274.

⁸⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 3/189; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/172; Zeylaî, *Tebyñnü'l-hakâik*, 3/28; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/367; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/139.

⁸⁷ İstanbul Kadı Sicilleri 79 Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783), 264.

ortadan kaybolan şey ya da kimse” anlamlarına gelmektedir.⁸⁸ Fıkıh literatüründe ise, iki kişi için kullanılmaktadır. İlki “evi ile irtibatı kesilen, hayatta olup olmadığı bilinmeyen” mefkûd, ikincisi ise “hayatta olduğu bilinip nerede olduğu bilinmeyen” gâib’dir.⁸⁹

İstanbul kadı sicillerinde karşılaştığımız gâiblik ile alakalı çoğu dava eşleri gâib olan ya da başka şehirlere giden kadınların nafaka talepleriyle alakalı davalardır. Konu ile alakalı bir dava da Ümmügülsüm Hatun ve Ali arasında geçmektedir. Gâib ani'l-beled olan yani bulunduğu şehri terk eden eşinin dava tarihinden bir ay önce başka diyara gittiğini, Ümmügülsüm için aylık altı kuruş nafaka belirlediğini ve bunu ödemek için Emrullah Çelebi’yi kefil tayin ettiğini iddia etmiştir. Altı kuruş nafakasını talep eden Ümmügülsüm’e cevaben Emrullah Çelebi kefaletini kabul etmiş, fakat davadan bir ay önce tarafların hul’ ile ayrıldıklarını şahitlerle ispat edince Ümmügülsüm nafaka talebinden menedilmiştir.⁹⁰ İncelediğimiz kayıtlarda konu ile alakalı benzer örneklere rastlanmaktadır.⁹¹

Bu başlık altında inceleyebileceğimiz bir konu da ikrah, darp ve korkutma yoluyla yapılan muhâlea ile alakalıdır. Sözlükte “istememek, rıza göstermemek” gibi anlamları olan ve “kerh” kökünden türeyen ikrah kelimesi terim olarak, “bir kimseyi razı olmadığı bir işe zorlamak” manasında kullanılır.⁹² İstanbul kadı sicillerinde kadınların eşleri tarafından muhâleaya zorlandıkları, korkutuldukları hatta hul’ yapmaları için şiddet gördüklerini iddia ettikleri beş dava bulunmaktadır. Bu davalardan bir tanesinde Meryem Hatun dört bin akçe mehir ile evlendiği Ömer Çelebi’nin kendisini mehrinden, iddet nafakasından ve meûnet-i süknâsından vazgeçip Ömer’e dört yastık, iki yan keçesi, iki yorgan verip hul’ yaparak ayrılmaya zorladığını iddia etmektedir. Meryem Hatun’un iddiasına göre eşi ayrılmadığı takdirde ona şiddet uygulayacağını ifade ederek onu korkutmuş, Meryem Hatun da korkusundan muhâleayı kabul etmek zorunda kalmış ve bahsedilen eşyaları eşine vermiştir. Daha sonra ikrah altında muhâlea gerçekleştiği için mehrini ve eşyalarını mahkeme aracılığıyla eşinden geri istemek için dava açmıştır. Davanın devamında Ömer’e sorulmuş o da muhâleayı kabul etmiş, fakat ikrahı kabul etmemiştir. Bunun üzerine Meryem Hatun’dan ispat istenmiş o da Kuyumcu Ali Bey ve Kayyumzâde es-Seyyid Mehmed Çelebi isimli iki şahit getirmiştir. Şahitler de Meryem Hatun’un iddiasını doğrulayarak şahitlik etmişler ve şahadetleri mahkeme tarafından kabul edilmiştir. Meryem Hatun iddiasında haklı görülerek

⁸⁸ Ali Aslan Topçuoğlu, “İslâm Hukukunda Gâibin / Kayıp Kişinin Hükmen Ölü Sayılmasına Kadarki Süreçte Mallarının Yönetimi “Türk Medenî Kanunu ile Mukayeseli Olarak””, *Dini Araştırmalar* 7/19 (01 Haziran 2004), 298.

⁸⁹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 7/210; Beşir Gözübenli, “Mefkûd” , *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/353; Topçuoğlu, “İslâm Hukukunda Gâibin / Kayıp Kişinin Hükmen Ölü Sayılmasına Kadarki Süreçte Mallarının Yönetimi “Türk Medenî Kanunu ile Mukayeseli Olarak””, 298.

⁹⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri 69 Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740)*, 331.

⁹¹ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 79 Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783)*, 485; *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)*, 141.

⁹² Ali Bardakoğlu, “İkrah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/30.

mahkeme tarafından Ömer Çelebi'ye dört bin akçe mehri ve eşyalarını Meryem Hatun'a vermesi tembih edilmiştir.⁹³

Yukarıdaki davada kadının haklı bulunduğu görülmektedir. Ancak konu ile alakalı davaların çoğunluğunda kadın iddiasını ispat edemeyerek davadan men edilmiştir. Mesela bir davada, Fâtıma Hatun eşi Ahmed ile aralarında geçimsizlik olduğunu ifade ederek daha önce eşinin kendisini mehrinden fâriğa olup muhâlea ile ayrılması için dövdüğünü iddia etmiştir. O da bin beş yüz akçe mehrinden fâriğa olduğunu, fakat mehrini talep ettiğini ifade ederek dava açmıştır. Eşi Ahmet cevaben hul'u kabul etmiş, fakat darp ettiğini inkâr etmiştir. Mahkeme tarafından Fâtıma'dan ispat istenmiş, ancak ispat edemeyince Ahmet'e yemin ettirilmiştir. Ahmet yemin edince Fâtıma'nın mehir talebi mahkeme tarafından reddedilmiştir.⁹⁴

Diğer bir konu ise ayrılığın mahiyetiyle ilgilidir. Bu davalarda kadınlar üç talâkla boşandığını iddia edip mehir talebinde bulunurken erkek ise ayrılığın hul' ile gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu davalarda kadınlar bazen iddialarında haklı bulunmuş ve mehirlerini alma hakkı kazanmıştır. Çoğu davada ise kadınlar taleplerinden men edilmişlerdir. Bu davalardan bazıları şu şekilde kayıtlara geçmiştir: Nefise Hatun, üç sene evvel eşi es-Seyyid el-Hâc Numan'ın onu boşadığını ve mehrini vermediğini iddia edip mehir talebini dile getirerek dava açmıştır. Eşi ise cevaben, karısı olduğunu kabul etmekle beraber yirmi kuruş mehri karşılığında kendisiyle muhâlea yaptığını belirtmiş ve bir erkek iki kadın şahit de onu teyit etmiştir. Bu sebeple Nefise Hatun'un eski eşine açtığı davadan ve mehrinden men edildiği lafzen dile getirilerek sicile kaydedilmiştir.⁹⁵ Mehir talebi kabul edilen bir kadının açtığı davada ise, Âişe Hatun eşi Mustafa Ağa'nın on sene önce onu bâinen boşayıp mehrini vermediğini iddia ederek üç yüz on kuruş mehrinin alınması için mahkemeye başvurmuştur. Mustafa Ağa da mehri karşılığında Âişe Hatun ile muhâlea yaptığını iddia etmiş, fakat bu iddiasını ispat edemeyince Âişe Hatun'a yemin etmesi teklif edilmiştir. Âişe Hatun'un yemin etmesi ile Mustafa Ağa'nın üç yüz on kuruş mehri ödemesi mahkemece tembih edilmiştir.⁹⁶

Bu başlık altında inceleyeceğimiz diğer bir konu ise alacaklarla alakalı davalardır. İncelediğimiz sicillerde muhâlea ile ayrılan eşler arasında alacaklarla alakalı anlaşmazlıklar olduğu görülmektedir. Bu davalar mehir alacaklarıyla alakalı olabildiği gibi evlilik sırasında oluşan farklı alacaklarla ilgili de olabilmektedir.

⁹³ *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691)*, 415.

⁹⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refia) Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1090-1091 / M. 1679-1680)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Fuat Recep vd. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 273.

⁹⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri 81 Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 616.

⁹⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri 57 İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108 / M. 1695-1697)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 504.

Konuya dair dikkat çekici bir örnekte, Fâtıma Hatun önceden eşi Mustafa Beşe ile muhâlea ile bâinen ayrıldığını, iddet müddeti dolduktan sonra eski eşi Mustafa Beşe'nin "her ne zaman seninle evlenirsem benden üç talâkla boş ol" şeklinde bir şart koştuğunu ileri sürmüştür. Daha sonra Mustafa Beşe şahitler huzurunda üç bin akçe mehr-i müeccel ile tekrar Fâtıma Hatun'a nikâh kıymış ve evlilik hayatı yaşamışlardır. Dava tarihinden bir gün önce Mustafa Beşe'nin kendisini bâinen boşadığını iddia eden Fâtıma Hatun, üç bin akçe mehir alacağını talep etmek için mahkemeye başvurmuştur. Mustafa Beşe ise cevabında, Fâtıma Hatun'u sadece on kuruş mehir ile nikâhladığını ve dava tarihinden bir gün önce boşadığını kabul etmiş, mehirde olan fazlalığı inkâr etmiştir. Bunun üzerine mahkeme tarafından Fâtıma Hatun'a iddiasını ispat etmesi söylenince o da şahit getirmiş ve şahitler de onu teyit eden ifadelerde bulunmuşlardır. Bu ifadeler sonucunda mahkemece Mustafa Beşe'ye üç bin akçe mehr-i müecceli Fâtıma Hatun'a ödemesi tembih edilmiştir.⁹⁷

Eşya alacağı olduğu üzerine erkeğin açtığı ve orijinal nüshasının yanında "eşyâ teslîmine ta'ahhüd" ibaresi olan bu davada Aşçı İbrahim Ağa ve Şerife Nefise Hatun mehir ile iddet nafakası karşılığında ve meûnet-i süknâ kadına ait olmak üzere muhâlea ile ayrılmışlardır. İbrahim Ağa, eski eşinde kalan bazı eşyalarını geri almak istemiştir. Mahkeme tarafından Şerife Nefise Hatun'un bu eşyaları İbrahim Ağa'ya teslim etmesini taahhüd ettiği bildirilmiştir.⁹⁸

Bazı davalarda kadınlar hul' bedeliyle alakalı olarak pişmanlıklar yaşamış ve bu sebepten dolayı alacak davası açmışlardır. Çalışmamızda çok sık rastlamadığımız bu konuyla alakalı bir örnekte Hanife Hatun, dava tarihinden üç gün önce eşi es-Seyyid Mustafa ile beş kuruş mehr-i müecceli ile iddet nafakası karşılığında ve meûnet-i süknâsı kendisine ait olmak üzere muhâlea yoluyla ayrılmış ve sair davadan birbirlerinin zimmetlerini ibrâ ve ıskât etmişlerdir. Ancak Hanife Hatun gerçekleştirdiği hul'den pişman olmuş ve mehri, iddet nafakası ve meûnet-i süknâsını eski eşinden istemek için dava açmıştır. Fakat mahkeme tarafından bu talebinin şer'î olmadığı ve bu sebeple eski eşine sorulmaya bile gerek görülmediği ifade edilmiştir.⁹⁹

Sulh ve sulh bedeli ile alakalı davaları da bu başlık altında incelemek mümkündür. Muhâlea sonucunda taraflar arasında mehir, alacak, borç gibi sebeplerle alakalı anlaşmazlıklar çıkabilmekle beraber, bu davalar bazen anlaşarak bazen de çekişmeli şekilde sonuçlanmaktadır. Çalışmamız için incelenen sicillerde çok fazla sayıda sulh ile sonuçlanan davaya rastlanmıştır. Bu davalarda genellikle önce karşılıklı anlaşmazlık ortaya çıkmış, sonrasında belli bir miktar sulh bedeli ile uzlaşma sağlanmıştır. Örneğin bir davada Ebubekir

⁹⁷ İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691), 409.

⁹⁸ İstanbul Kadı Sicilleri 96 İstanbul Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1257-1258 / M. 1841-1842), proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019), 501.

⁹⁹ İstanbul Kadı Sicilleri 79 Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783), 540.

Efendi'nin eşi Safiye'yi bâinen boşadığı, Safiye'nin yedi bin akçe mehri, borç verdiği yirmi beş altın ve bin altı yüz adet maksûs parayı istemek için dava açtığı zikredilmektedir. Ebubekir Efendi ise, mehri üzerine Safiye'nin kendisiyle muhâlea yaptığını bu meblağı hibe ettiğini iddia etmektedir. Bu sebeple aralarında tartışma çıkan taraflar, arabulucular vasıtasıyla yirmi kıt'a esedî kuruş¹⁰⁰ bedel karşılığında sulh olmuşlardır. Safiye eski eşinin elinden bu parayı almış ve tüm davalardan birbirlerinin zimmetlerini ibrâ ve ıskât etmişlerdir.¹⁰¹

İstanbul kadı sicillerinde muhâlea konusu kapsamında karşılaşılan dikkat çekici bir mesele de zevciyyet talep eden erkeklerle alakalıdır. Azımsanmayacak sayıda olan bu davalarda hul' ile ayrıldıkları halde evlilik hayatı talep eden erkeklere karşı mahkemenin verdiği kararlara dair bir örnek şu şekildedir: Ümmügülsüm Hatun, el-Hâc Mehmed'den bin beş yüz akçe mehr-i müecceli ile iddet nafakası karşılığında ve meûnet-i süknâsı kendisine ait olmak üzere muhâlea ile ayrıldığını, buna rağmen el-Hâc Mehmed'in kendisinden şeriata uygun olmayan zevciyyet muâmelesi beklediğini iddia ederek dava açmış ve bu durumdan vazgeçmesi için uyarılmasını talep etmiştir. el-Hâc Mehmet bu iddiayı kabul ve itiraf etmiş, bunun üzerine mahkeme tarafından tembih edilmiştir.¹⁰²

7. Gayrimüslimlerle Alakalı Davalar

İstanbul kadı sicillerinde sadece Müslümanların değil gayrimüslimlerin de muhâlea davaları bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler aile hukuku ile alakalı davalarda kendi mahkemelerine başvurabildikleri gibi Osmanlı mahkemesine de başvurabilme hakkına sahiptiler. Gayrimüslimler aile hukukuna dair konularda kendi mahkemelerine nispetle Osmanlı mahkemelerinde daha geniş haklar elde etmekteydiler. Boşanan ya da dul kalan kadınlara mehir hakkı sağlaması, boşanmanın İslâm hukukunda daha kolay gerçekleşmesi, boşanmak için anlaşan tarafların Ortodoks geleneğinde olduğu gibi ayrıca mahkemeye bir sebep belirtmek zorunda olmamaları, başından üç evlilik geçmiş bir Ortodoks Hristiyanın kendi mahkemesince tekrar evlenememesi ve sebep ne olursa olsun boşanamayan Katolik Hristiyanların İslâm mahkemelerinde boşanabilmeleri gayrimüslimleri Osmanlı mahkemelerine yönelten sebepler arasındadır.¹⁰³

Müslüman olmayıp diğer dinlere mensup olduğu halde İslâm ülkesinde yaşayan kişiler zimmî olarak adlandırılmaktadır.¹⁰⁴ İncelediğimiz yetmiş iki sicilde gayrimüslimlerin muhâlea yoluyla ayrılması ile alakalı toplam yirmi altı dava bulunmaktadır. Bu davalarda

¹⁰⁰ Esedî kuruş: 8,2 (26,39 gr.) dirhem ağırlığında olan, Osmanlı Dönemi'nde basılan kuruş. Halil Sahillioğlu, "Esedî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/369.

¹⁰¹ *İstanbul Kadı Sicilleri 53 Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671)*, 85.

¹⁰² *İstanbul Kadı Sicilleri 69 Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740)*, 274.

¹⁰³ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 35-37.

¹⁰⁴ Mustafa Fayda, "Zimmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/438.

gayrimüslimler; zimmî, Nasrânî¹⁰⁵ ve Yahudi¹⁰⁶ şeklinde ifade edilmişlerdir. Kayıtlarda bulunan Nasrânîlerle alakalı davalarda kadının Nasrânî olduğunun açıkça belirtildiği yirmi dava bulunmaktadır.¹⁰⁷ Bunun mukabilinde erkeğin Nasrânî olduğunun açıkça belirtildiği bir davaya rastlanmamıştır. Zimmî oldukları belirtilen ya da dinleri hakkında hiçbir bilgi verilmeyen erkeklerin Nasrânî oldukları isimlerinden ve eşlerinin aynı davada Nasrânî olduklarının belirtilmesinden anlaşılmaktadır.¹⁰⁸

Dava kayıtlarında Nasrânî kadınların Müslüman ya da mühtedî erkeklerle de muhâlea gerçekleştirdiği görülmektedir.¹⁰⁹ Erkeğin Müslüman ya da mühtedî olduğunun açıkça belirtildiği davaların yanında dinlerinin hiçbir şekilde zikredilmediği davalar da bulunmaktadır. Bu erkeklerin Müslüman oldukları isimlerinden anlaşılmaktadır.¹¹⁰ Bütün bunlar göz önüne alındığında kadınların dinlerinin açıkça belirtilmesinde özel bir maksadın olabileceği akla gelmektedir. Kadının zimmî olduğu ifade edilen davaların bir tanesinde erkeğin de zimmî olduğu belirtilmekte, isimlerinden yola çıkarak her ikisinin de Nasrânî olduğu düşünülmektedir.¹¹¹ Diğer iki davada ise, zimmî oldukları ifade edilmese de isimlerinden erkeklerin zimmî ve Nasrânî oldukları kanaatine varılmıştır.¹¹² Son olarak incelenen diğer iki davada ise, kadının ve erkeğin zimmî olduklarına dair hiçbir bilgi verilmediği görülmektedir. Ancak isimlerden yola çıkarak davaların birinde tarafların her ikisinin de Nasrânî olduğu, diğer davada ise kadının Nasrânî erkeğin ise Müslüman olduğu kanaatine varılmıştır.¹¹³ İncelenen sicillerde Yahudilerle alakalı tek bir dava bulunmaktadır. Bu davada da kadının Yahudi olduğu açıkça belirtilmiş, erkeğin dini hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak erkeğin de Yahudi olduğu isminden anlaşılmaktadır.¹¹⁴

¹⁰⁵ Nasrânîler: İslâm literatüründe Hıristiyanlar için kullanılan ad. Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/368.

¹⁰⁶ Yahudiler: Hz. Mûsâ'nın peygamberi olduğu ilâhî din. Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/226.

¹⁰⁷ Bir örnek için bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 73 Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, 464.

¹⁰⁸ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 59 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704)*, 333.

¹⁰⁹ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 51 İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M.1661-1663)*, 374; *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686)*, 111.

¹¹⁰ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refîa) Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1090-1091 / M. 1679-1680)*, 327; *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999 - 1000 / M. 1590 - 1591)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Rıfat Günalan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 163.

¹¹¹ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988 / M. 1579-1580)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Rıfat Günalan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 76.

¹¹² bk. *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664)*, 452.

¹¹³ bk. *İstanbul Kadı Sicilleri 51 İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M.1661-1663)*, 374.

¹¹⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havass-ı Refîa) Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030/ M. 1619 - 1620)*, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Yılmaz Karaca - Rasim Erol (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 357.

Sonuç

Çalışmamızda İslam aile hukuku kapsamında bulunan ve kadının belli bir bedel ödeyerek erkekten anlaşmalı olarak ayrılması manasına gelen muhâlea konusu ele alınmıştır. Teorik boyutunun incelenmesinin ardından İstanbul kadı sicillerinde muhâlea kayıtları bulunan yetmiş iki sicil defterindeki bin yedi yüz yetmiş dört dava incelenip belli başlıklar altında kategorize edilerek konularla alakalı örnekler değerlendirilmiştir. Muhâleanın teorik boyutunun Osmanlı Devleti'nde hassas bir şekilde uygulamaya konulduğu görülmüştür.

Sicillerde, muhâleanın şer'î kurallara uygun bir mecliste ve uygun bir şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Kayıtlara bakıldığında tarafların bulunduğu semt, tarafların isimleri, vekâletli ise vekilin ismi, belirtildiyse muhâlea sebebi ve bedeli, sonunda ibrâ, dava tarihi ve şahitlerin kaydedildiği görülmektedir. Şahitler arasında sıklıkla imam ve müezzinlerin isimleri yer almaktadır. Şahitlerin kayda alınmadığı çok az sayıda dava bulunmaktadır. Davaların büyük çoğunluğunda şahitler zikredilmiştir. Davaların tümünde kaydedilen şahitler erkek olup kadın şahit bulunmamaktadır. Genelde en az üç şahit olup şahit sayısının onu aştığı davalar da görülmektedir.

İncelediğimiz sicillerde eşler arasında geçimsizlik olması hatta aralarındaki ilişkinin nefrete dönüşmesi durumları en çok zikredilen muhâlea sebepleri arasındadır. Ayrıca iddet dolmadan tekrar nikâh kıyıldığı için de muhâlea yapıldığı görülmektedir. Öldü sanılan eşin tekrar geri gelmesi durumu da tekrar evlenmiş bir kadın için muhâlea sebebi olarak gösterilmiştir.

Vekâlet veya velâyet yollarıyla gerçekleşen pek çok davanın yer aldığı İstanbul kadı sicillerinde taraflardan birinin veya her ikisinin vekilinin de anne, baba, kardeş gibi aile bireyleri vekil olabildiği gibi güvenilirliği şahitlerce desteklenen dışarıdan bir insan da tarafların vekili olabilmektedir. Velâyetli davalarda ise genellikle, küçük yaşta evlenen ve henüz evlilik hayatı yaşamamış kızların anne, baba ve kardeşleri velisi olmuş, kızların buluşdan sonra herhangi bir talepleri olması durumunda bu taleplere kefil ve zâmin olmuşlardır.

Muhâleada bedel olarak genellikle kadınların mehr-i müeccel ve iddet nafakalarından vazgeçtikleri ve meûnet-i süknâlarının kendilerine ait olduğu görülmektedir. Bazı sicillerde mehr-i muaccel de zikredilerek her iki mehrinden vazgeçen kadınların davaları mevcuttur. Bunların dışında bazı davalarda ayrıca hul' bedeli olarak ayrıca akçe/kuruş, bazı davalarda eşya, bazılarında ise cariye belirlenmiştir. Akçe/kuruşa ek olarak eşyaların verildiği davalar da bulunmaktadır.

Davaların sonlarında taraflar, evliliğe dair ve sâir davalarla alakalı olarak birbirlerinin zimmetlerini ibrâ etmektedirler. Bu ibrâ bazen borç-alacak davası, bazen karşı taraf adına açılan farklı bir davadan bazen de çocuk için istenen nafaka davasından karşı tarafın

zimmetini ibrâ etmekle gerçekleşmektedir. Çocukların bakımında ise, genel olarak kadınlar belli bir yaşa gelene kadar yani hidane hakkı bitimine kadar çocuklarına kendi mallarından bakmak üzere hul' yapmışlardır. Bu yaş sınırı istisnalar olmakla birlikte genel olarak kız çocuklarda dokuz, erkek çocuklarda yedi olarak görülmektedir. Sicillerde çocuk bakımıyla alakalı çok sayıda davanın olması muhâlea ile gerçekleştirilen ayrılıkların genellikle yaş ortalaması olarak genç yaştaki kişiler arasında yapıldığına işaret etmektedir.

Muhâlea sonucunda bir bâin talâkın meydana geldiği, tarafların yeni bir nikâh akdi yapılıp yeni mehir belirlenmeden tekrar evlenemeyeceği genellikle sicillerdeki davalarda titizlikle belirtilmiştir. İddet müddetinin dolması beklenip bu süre dolmadan kadının yeni bir evlilik yapamayacağı, iddet süresinin dolduğunu mahkemelere haber verip tescil ettiren kadınların davalarıyla teyit edilmiştir. Bu sürenin dolması ile kadının yeni bir evlilik yapabildiği sicillerdeki bazı davalar ile örneklendirilmiştir.

Sicillerdeki davalarda anlaşmazlık sebebiyle görülen farklı davalara da rastlanmaktadır. Bunlar, gâib ya da başka diyara giden erkekler, ikrah, darp ve korkutmak suretiyle yapılan muhâlealar, üç talakla boşandığı halde mehrini alamadığını iddia eden kadınlar, alacaklar ve eşinden zevciyyet muamelesi talep eden erkeklerle alakalı davalardır. Muhâlea ile alakalı bazı davalarda özellikle alacak-verecek konularıyla ilgili taraflar arasında anlaşmazlık ve tartışmaların çıktığı ve araya giren bazı arabulucu kişiler ile bu anlaşmazlıkların çözülerek sulh yapıldığı görülmektedir. Bu davalarda genellikle arabulucular tarafından belirlenen bir sulh bedeli ile uzlaşma sağlanmaktadır.

İstanbul kadı sicillerinde Müslümanların davaları dışında gayrimüslimlere ait davalar da bulunmaktadır. Zimmîler, Nasrânîler ve Yahudiler de kendilerine daha fazla hak tanınması sebebiyle Osmanlı Devleti'ndeki İslâm mahkemelerine başvurup muhâlea ile ayrılmışlardır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti mahkemelerinde muhâlea konusunda Hanefî mezhebinin titizlikle uygulanarak en hassas şekilde hayata geçirildiği görülmektedir.

Kaynakça

- Apaydın, H. Yunus. “İbrâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/263-266. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Atar, Fahrettin. “Muhâlea”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aybakan, Bilal. “Muâvaza”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/331-332. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aybakan, Bilal. “Teberru”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/215-216. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Aydın, M. Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul, 1985.
- Aydın, M. Akif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik, 3. Basım, 2020.
- Bardakoğlu, Ali. “İkrah”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/30-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bilmen, Ömer, Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. 7. Cilt b.y.: Dârü Tavki’n-Necât, 1422/2001.
- Demirci, Kürşat. “Hıristiyanlık”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/368-372. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş‘as b. İshâk b. Beşîr, *Sünenü Ebî Dâvud*, 2. Cilt. b.y.: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts.
- Fayda, Mustafa. “Zimmî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/438-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebu Tâhir Muhammed b. Ya‘kûb. *el-Kâmûsu’l-Muhît*. Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 1426/2005.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/226-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Halebî, Muhammed b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mecma‘u’l-enhur*. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1998.
- Hankal, Fatma Zehra. *İkale, Muhalâ‘a ve Kitâbet Akitleri Mukayesesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer. *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. Kâhire: Mektebetü’l-Kâhire, 1968.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahîm b. Muhammed. *el-Bahrü’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik*. Dârü’l-Kitâbi’l-İslâm, ts.
- İbn Rüşd, Ebü’l-Velid Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*. 4 Cilt. Kâhire: Dârü’l-Hadîs, 1425/2004.
- İstanbul Kadı Sicilleri 75 Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771)*. proje yön. M. Akif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 49 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)*. proje yön. M. Akif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>

- İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 – 1667).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Rifat Günalan. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 53 Bâb Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Sabri Atay vd. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Hüseyin Kılıç vd. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 60 Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 65 Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 66 Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019.
- İstanbul Kadı Sicilleri 69 Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 73 Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 95 Bab Mahkemesi 397 Numaralı Sicil (H. 1255-1256 / M. 1839-1840).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 48 Beşiktaş Mahkemesi 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 79 Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havass-ı Refîa) Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030/M. 1619 - 1620).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Yılmaz Karaca - Rasim Erol. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havass-ı Refîa) Mahkemesi 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Hüseyin Kılıç vd. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refîa) Mahkemesi 82 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Talip Mert, Rifat Günalan. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refîa) Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1090-1091 / M. 1679-1680).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Fuat Recep vd. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <http://www.kadısicilleri.org>

- İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Fuat Recep - Salih Kahriman. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 63 Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Baki Çakır vd. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Yılmaz Karaca vd. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 51 İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Rasim Erol vd. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 56 İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1099-1100 / M. 1688-1689).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 57 İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108 / M. 1695-1697).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 78 İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 82 İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 96 İstanbul Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1257-1258 / M. 1841-1842).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 44 İstanbul Mahkemesi 191 Numaralı Sicil (H. 1000-1027 / M. 1591-1617).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 97 Mahfel-i Şer'iyât Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1273-1274 / M. 1857).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 50 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 59 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 /M. 1704).* proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Coşkun Yılmaz - Salih Kahriman. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>

- İstanbul Kadı Sicilleri 74 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 272 Numaralı Sicil (H. 1171-1172/ M. 1758)*. proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H. 956-963 / M. 1549-1556)*. proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Orhan Gültekin. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 70 Üsküdar Mahkemesi 403 Numaralı Sicil (H. 1154-1155 / M. 1740-1742)*. proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- İstanbul Kadı Sicilleri 81 Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793)*. proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <http://www.kadısicilleri.org>
- Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Korkmaz, Ömer. "18. Yüzyıl Adana Kadı Sicillerine Göre Anlaşılmalı Boşanma (Muhâle'a)". *Çukurova Üniveritesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 662-684.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebû Bekir. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde ed-Dımaşkî el-Hanefî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. 2 Cilt. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2017.
- Molla Hüsrev. *Düreri'l-kükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, 2 Cilt. Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmen'am Şelbî. Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 2. Cilt. Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1418/1998.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. "İslâm Hukukunda Gâibin / Kayıp Kişinin Hükmen Ölü Sayılmasına Kadarki Süreçte Mallarının Yönetimi "Türk Medenî Kanunu ile Mukayeseli Olarak"". *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004) 297-309.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti'l-Kuveyt, 1983.